

GONZO

CIRCUS

140

jul-aug 2017
€ 8,95

Muziek.Kunst.Meer.

FESTIVAL
SPECIAL 2017

NO MORE HEADLINERS!
+ 64 TIPS

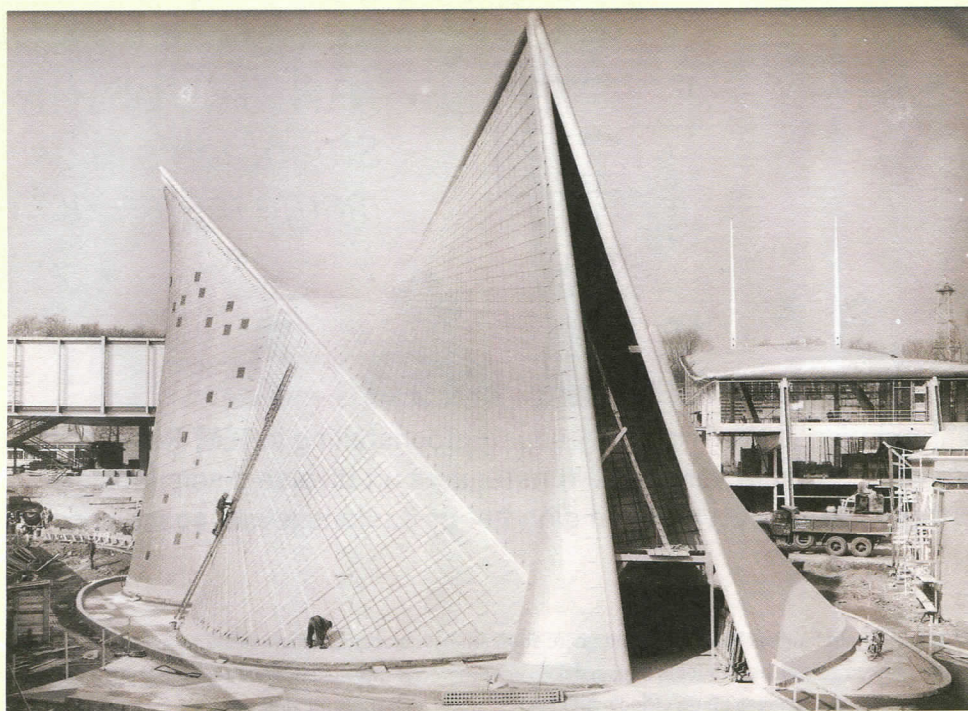
KÖHN

'Kloof tussen underground
en mainstream is groter
dan 20 jaar geleden'

INCLUSIEF CD
MIND THE GAP
#127

9 770778 648414
17007

Een luistertest met **SLOWDIVE** over dub, Deafheaven en Ravedeath 1972. **COLLECTIEVEN** als **DISCWOMAN**, **ROAM** en **NON** veranderen de dance-scene. Dimitri Vossen neemt het nieuwe boek van techno-optimist **KEVIN KELLY** onder de loop: zijn onze ogen wijd dicht? Een leven voor de kunst: **COSEY FANNI TUTTI**. Harold Schellinx over **ARTIFICIËLE INTELLIGENTIE** die muziek maakt. Het Zwitsers-Libanese collectief **PRAED** herdefinieert de muzikale multiculturaliteit. **TAREK ATOUI** over zijn evolutie van gabber tot geluidslaborant. En een nieuwe column: **RUBBER RING**.

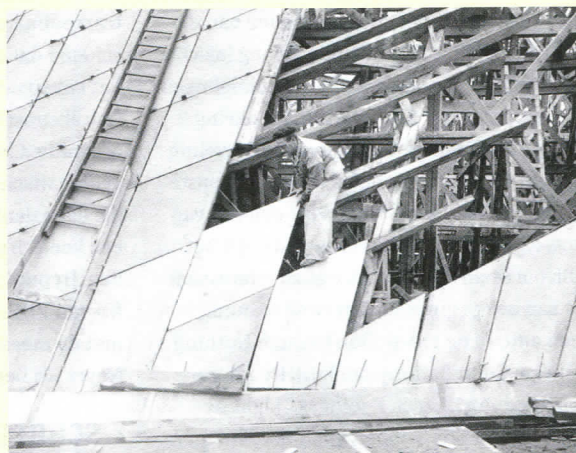
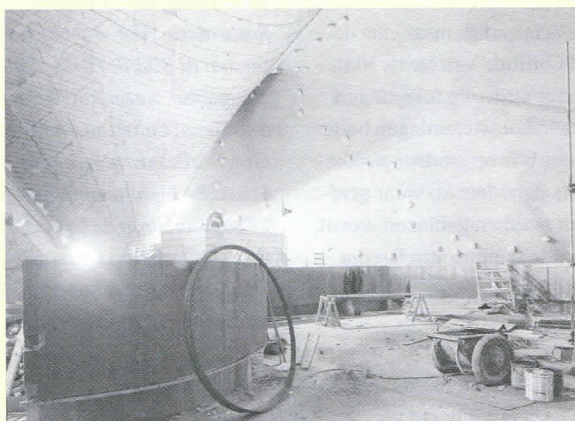

VAN HARMONIE NAAR CHAOS

Wat er omging in het Philipspaviljoen

Aan het baanbrekende Philipspaviljoen, in 1958 gebouwd voor de Wereldtentoonstelling in Brussel, zijn al heel wat publicaties gewijd. In dit boek komen Jan de Heer en Kees Tazelaar met gedetailleerde beschrijvingen van het ontstaansproces en een uitgebreide verzameling beeldmateriaal dicht in de buurt van de definitieve uitgave, meent René van Peer.

auteur René van Peer beeld Uitgeverij 1001

Het paviljoen waarmee Philips deelnam aan de Wereldtentoonstelling van 1958 in Brussel is uitgegroeid tot mythische proporties. Daar zijn verschillende redenen voor aan te wijzen. Het baanbrekende ontwerp van architect-componist Iannis Xenakis. De muziek die Edgard Varèse ervoor samenstelde. De betrokkenheid van de vooraanstaande architect Le Corbusier. De publieke belangstelling voor het bouwwerk en het scenario van beeld en geluid dat zich binnenin afspeelde. Maar ook het feit dat het paviljoen na afloop werd gesloopt. Wat restte waren de ontwerpen, de muziek op banden, foto's, correspondentie van de opdrachtgever en de makers. Maar bovenal de herinneringen van bezoekers.

ARCHITECTUUR

Het is dan ook geen wonder dat aan het Philipspaviljoen steeds opnieuw uitgaven zijn gewijd waarin verschillende aspecten van dit project beschreven zijn. Nu ligt er met 'Van harmonie naar chaos' een boek dat een definitieve beschrijving kan worden genoemd van de ontwikkeling van het paviljoen, en van de ervaring die de drie makers het publiek hadden willen voorschotelen. Architect Jan de Heer en componist Kees Tazelaar hebben hun krachten gebundeld en een indrukwekkende hoeveelheid materiaal bijeengebracht en geordend om tot deze uitgave te komen.

Tazelaar, hoofd van de afdeling Sonologie in het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, had zich al eerder verdiept in het werk van Varèse voor het paviljoen. Eerst in een nieuwe realisatie van diens bandcompositie 'Poème électronique' en vervolgens in zijn boek 'On the Threshold of Beauty', waarin hij het werk van Philips op het gebied van elektronische muziek over een periode van veertig jaar uit de doeken deed. De Heer publiceert al jaren over relaties tussen architectuur en beeldende kunst, en had geschreven over het werk van Le Corbusier, zijn uitgangspunten en zijn gebruik van kleur.

TUMULTUEUS

De titel van het boek, 'Van harmonie naar chaos', doet recht aan de inhoud. Het was in zekere zin een leidraad die Le Corbusier voor ogen stond in het verloop van de ervaring, van eenvoud naar complexiteit. Het tekent ook het verloop van het proces, van de eerste ideeën tot de gemankeerde realisatie. Het is een groot plezier om de ontwikkeling te kunnen volgen in de verschillende lijnen van het verhaal, die steeds ver voor het project beginnen, in de tumultueuze afwikkeling en in de schat aan afbeeldingen en citaten die dat verhaal ondersteunen en kleuren. Die lijnen raken steeds meer verweven, om niet te zeggen verknoopt, met alle misverstanden die zich voordoen in de communicatie tussen de creatieve geesten en het bedrijf. De kortzichtigheid en het onbegrip bij Philips blijken complicerende factoren. Met

het feit dat de techniek nauwelijks toereikend was voor de ideeën van de drie makers, leidde dit tot een presentatie die ver af stond van wat ze voor ogen hadden gehad. Het is fascinerend om te lezen hoe de bijdrage van elk van deze drie makers voortvloeide uit hun verleden. Daarbij mag worden aangetekend dat ieder zich in een andere fase van zijn leven bevond: Le Corbusier stond op het toppunt van zijn roem, Varèse was in zijn nadagen en Xenakis stond aan het begin van een carrière die hem blijvende wereldfaam zou bezorgen.

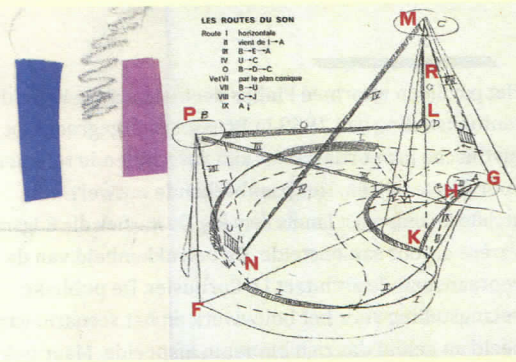
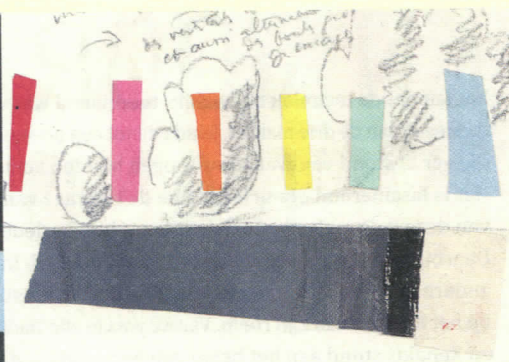
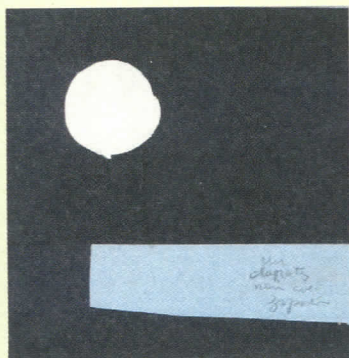
ALLIANTIE

Le Corbusier was al jaren bezig met een concept dat hij 'la sainte alliance des arts majeures' noemde, een heilige alliantie tussen de hoge kunsten: architectuur, beeldende kunst, film en muziek. Hij sprak zich meer-malen uit voor een 'synthèse des arts', gebruikte in verband daarmee de uitdrukking 'visuele akoestiek'. Hij probeerde die in zijn ontwerpen te verwezenlijken. Met name beeldende kunst zag hij als een integraal onderdeel van de gebouwen die hij ontwierp, in de vorm van beelden, kleurvlakken en schilderijen. Ook was hij gevoelig voor de relatie tussen een bouwwerk en de omgeving waarin het staat. Hij haalde graag het Parthenon aan, dat niet los was te zien van de Akropolis, en dat architectonische vorm vermengde met beelden en reliëfs.

KLANKMASSA'S

Varèse was erg geïnteresseerd in de rol die ruimtelijkheid en de toepassing van nieuwe technologieën in muziek zouden kunnen spelen. Hij liet zich daarbij al vroeg inspireren door zijn contacten met de visionaire Italiaans-Duitse componist Ferruccio Busoni. Varèse schreef daar zelf over: 'Ik ben ervan overtuigd dat de lange gesprekken met Busoni, waarin doorlopend nieuwe vergezichten voor me openden, me geholpen hebben om mijn ideeën uit te laten kristalliseren en me sterkten in mijn geloof dat er nieuwe middelen gevonden moesten worden om geluid te bevrijden, om het vrij te maken van de beperkingen van de getempereerde stemming.'

Terwijl in de natuur toonhoogten in oneindig kleine gradaties kunnen voorkomen, heeft de muziek zich beperkt tot slechts twaalf tonen, een beperking die nog strikter wordt door te werken met toonsoorten, aldus Busoni. Hoewel Varèse zich in zijn muziek nauwelijks heeft beziggehouden met microtonen en alternatieve stemmingen, zijn er toch twee elementen die van belang zijn geweest in zijn werk: het verwerpen van denken in toonsoorten, en het gebruik van verschijnselen en wetten uit de natuurwetenschappen in zijn composities. Zijn muziek bestond vaak uit over elkaar heen schuivende klankmassa's, stralen van geluid en zones van intensiteit. Daarin speelden melodie en harmonische progressie geen rol van betekenis.

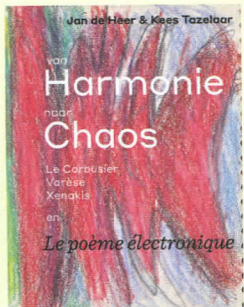

VERSTEEND

Xenakis was in de jaren na de oorlog actief in twee vakgebieden, compositie en architectuur. In 1954 voltooide hij 'Metastaseis', dat hij beschouwde als het werkelijke startpunt van zijn werk als componist. Het is een complex van glissandi over een lange grondtoon, waarin hij het orkest opdeelde in tientallen individueel bewegende cellen en het idee van toonsoorten achter zich liet. Daarmee betoonde hij zich een geestverwant van Busoni en Varèse. Deze behandeling van het orkest resulteerde in massieve blokken geluid. De grafische partituur met zijn geometrische welvingen lijkt een blauwdruk van het ontwerp dat Xenakis maakte voor het paviljoen. In

Het mooiste zou natuurlijk een reconstructie zijn van het hele Philips paviljoen.

een beschrijving van het stuk citeerde hij de stelling van Goethe, dat architectuur versteende muziek is. De inbreng van deze drie creatieve geesten was in opzet verweven tot een organisch geheel, een geleide wandeling door het paviljoen, waarin een ruimtelijke weergave van muziek, projecties en gekleurd licht precies gesynchroniseerd samen hadden moeten gaan. Le Corbusier had voor de projecties afbeeldingen verzameld, met daaronder portretten, beelden van goden en demonen, en van dieren. De gekleurde lichten in het paviljoen had Le Corbusier gebaseerd op het kleurenspeel tijdens de schemering zoals hij die waargenomen had tijdens een vliegreis. In een analyse van Tazelaar blijkt hoezeer Varèses muziek, die ruimtelijk werd weergegeven door een groot aantal luidsprekers, parallel liep met het scenario dat de architect had uitgewerkt.

RECONSTRUCTIE

Dat de samenwerking niet in alle opzichten harmonisch is verlopen, blijkt uit de kritische kanttekeningen die Xenakis zette bij de uitvoering van 'Le poème électronique', al erkende hij dat de versmelting van de verschillende disciplines een bemoedigende eerste stap was naar het creëren van een totaalervaring. Op basis van het materiaal dat Tazelaar en De Heer hebben verzameld en geanalyseerd, hebben ze een voorstel geformuleerd voor een reconstructie van de oorspronkelijke opzet. Die hebben ze in het Amsterdamse filmmuseum EYE gepresenteerd. Een eenmalige gebeurtenis, helaas. Een volgende publieke vertoning in Nederland zit er blijkbaar nog niet in. Mogelijk zal er het komende jaar wel een gelegenheid zijn in Brussel, wanneer het zestig jaar geleden is dat de Wereldtentoonstelling daar gehouden werd. Het mooiste zou natuurlijk een reconstructie zijn van het hele paviljoen, zowel van het baanbrekend vormgegeven bouwwerk als van de spectaculaire manifestatie die Le Corbusier, Iannis Xenakis en Edgard Varèse hadden uitgedacht. Dat zal dan afhankelijk moeten zijn van ruimdenkende, gulle en kunstminnende geesten. Die zouden in dit kille tijdsgewricht, met zijn liefde voor hokjesdenken en afgevinkte formuleren, weleens al te zeldzaam kunnen zijn. ♦

selectieve discografie

Edgard Varèse, Concertgebouworkest - The Complete Works (Decca, 1998, cd)
Edgard Varèse - Music of Edgard Varèse (CBS Masterworks, 1983, lp)
Iannis Xenakis, Orchestre Philharmonique Du Luxembourg (Timpani, 2008, cd)
Iannis Xenakis - Orchestral Works & Chamber Music (col legno, 2000, cd)

selectieve bibliografie

Jan de Heer & Kees Tazelaar, Van harmonie naar chaos: Le Corbusier, Varèse, Xenakis en Le poème électronique (Amsterdam, Uitgeverij 1001, 2017)

lees

lees meer over Inside Le Corbusier's Philips Pavilion (Peter Wever) in gonzo 129

www

uitgeverij1001.nl

f rene.vanpeer